

Život a smrt na vrcholech světa

Milan Daniel

Život a smrt na vrcholech světa

Milan Daniel

Život a smrt na vrcholech světa

Milan Daniel

Text © 2017 Milan Daniel

Grafická úprava a sazba © Lukáš Vik, 2017

Obálka © 2017 Milan Daniel

1. vydání © Lukáš Vik, 2017

ISBN ePub formátu: 978-80-7536-142-4 (ePub)

ISBN mobi formátu: 978-80-7536-143-1 (mobi)

ISBN PDF formátu: 978-80-7536-144-8 (PDF)

Konverze do elektronických formátů:

webdesignér Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Věnováno...

Památce těch, s nimiž jsem kráčet po stezkách
asijských velehor a kteří ztratili život pro lásku
k horám:

Viléma Heckela a ing. Miloše Matrase
(zahynuli v roce 1970 pod Huascaránem),

Dr. Jana Kounického, CSc.
(zahynul v roce 1973 na jihozápadním pilíři
Makalu),

Ang Kamiho mladšího, Šerpy z Khumdžungu
(zahynul v roce 1974 na Pumori).

Úvodem

Horolezectví a věda mají k sobě hodně blízko. Prvními horolezci byli přírodovědci, kteří stoupali do hor, aby poznávali jejich horniny, květenu a zvířata. Průvodci jim byli odvážní horalé, zocelení denním existenčním bojem s drsnou horskou přírodou. Výzkumné skupiny procházely nejen alpskými údolími a stoupaly na ledovce a alpské štíty, ale v tomto objevitelském období byly pořádány expedice i do Tater a Krkonoš, a napsaly se o nich rozsáhlé cestopisy.

V evropských velehorách se horolezectví již dávno zaměřilo téměř výlučně na sportovní výkony. Původní objevitelský charakter zůstal však zachován při výpravách do světových velehor, zejména do hor Vysoké Asie. Je nepsaným pravidlem, že všech větších horolezeckých výprav se účastní i vědečtí pracovníci s vlastním výzkumným programem. Horolezectví tak otevírá lidskému poznání oblasti, které by jinak zůstaly dlouho nepoznané.

Obrovský rozvoj techniky, kterým lidstvo prochází, vzbuzuje mnohdy dojem, že vše vyřeší stroje. Pod ledem severního pólu proplouvají atomové ponorky a nad ním vedou letecké linky, sníh jihotočnové oblasti drtí pásy mohutných transportérů. V místech, kde dr. Emil Holub zápasil o život s přírodou i s Mašukulumbou, vedou asfaltové silnice. Ale ve velehorách je tomu jinak. I Himálaj byl fotografován z družice a za dobrého počasí jsou podnikány vyhlídkové lety k Everestu. Ovšem vstoupit do Himálaje a pracovat tam může jen ten, kdo se vzdá pohodlí přetechnizovaného světa a opře se o sílu expedičního kolektivu, kterému na oplátku odevzdá všechny své schopnosti.

Historie československého expedičního horolezectví začala 19. června 1965, kdy odletěla I. čs. expedice do Hindúkuše. Naše horolezectví navázalo touto expedicí na tradici objevitelských výprav a na jejím uskutečnění se vedle Československého svazu tělesné výchovy podílela i Československá akademie věd. Dosažené poznatky vzbudily pozornost a ohlas i v zahraničí. A tak ke všem kladům této expedice je třeba připo-

čítat ještě výsledek, o němž se v novinách tehdy nepsalo, ačkoliv má trvalou hodnotu: byl položen základ pro spolupráci mezi dvěma významnými institucemi: vědeckou a sportovní. Byla otevřena cesta, kterou se ubíraly i další dvě expedice organizované v celostátním měřítku v r. 1967 na Tirič Mir a v r. 1973 na pátou nejvyšší horu světa Makalu. Pracovním programem byl především základní průzkum zvířeny navštívených oblastí. Při výpravě na Makalu byl rozšířen i o geologické otázky a dnes po letech můžeme prohlásit, že tato spolupráce se stala pro naše horolezectví dobrou tradicí. Je to především zásluha akademika Bohumíra Rosického, místopředsedy ČSAV, ing. Vladimíra Šedivého, vedoucího expedic do Hindúkuše, a Ivana Gálfyho, jenž vedl expedici Himálaj 73.

Velmi si vážím toho, že jsem se mohl zúčastnit všech těchto tří expedic. Byla to pro mne příležitost využít všechny své zkušenosti z nespočetných výzkumných terénních akcí v Československu i z řady expedic do zahraničí, především do hor Balkánského poloostrova. A také se mi splnil můj dávný klukovský sen.

Po návratu z asijských expedic jsem absolvoval vždy řadu odborných přednášek ve vědeckých společnostech i jiných institucích a mnoho populárních besed pro veřejnost. Jejich počet by hodně přesahoval stovku. Z nich pro mne vyplynul poznatek, že lidé mají zájem nejen o dobývání vrcholů, ale i o život pod nimi. Na všechny dotazy a výzvy vyslovené v besedách bych chtěl odpovědět touto knížkou.

M. D.

Prosinec 1975

I. Hindúkuš – hory hubící Indy

Kudy táhl Marco Polo

Na drobném koni, který má tak krátký cupitavý krok, že se s ním nelze žádným způsobem srovnat, odjíždím z vesničky Išmurch k horám. Staré sedlo, které sloužilo spíš jako nákladní než jezdecké, ještě podtrhuje rychlý rytmus natřásání. Záplatovaným, a přece děravým potahem kouká dřevěná kostra, a tak jen kovová tepaná hlavice vpředu upomíná na lepší časy majitele. Míjíme poslední zavlažované plochy a jsme ve vlastním ústí Išmuršské doliny.

Zdrcující pohled. Vyprahlé slepencové srázy po obou stranách svírají široké ploché dno, pokryté pískem a balvany. Nikde stín, nikde zeleň. Vzduch se tetelí v žáru slunce, které není odfiltrováno žádnou vrstvou kouřma. Pohled, který mě zdrtil: Kde tady najdu život?

Jinde i ve šťavnaté horské zeleni klesá s výškou počet drobných savců a v alpském pásmu je

jich jako šafránu. Což teprve tady – jak uplatním své stovky pastí a vůbec celý vědecký inventář, který naplňuje šest beden? Jako by i kuň sdílel mé pocity a pochybnosti. Zastavil se u sporého trsu trávy, který přece jen vyráží mezi balvany na břehu bystřiny. Pomalu sklonil hlavu a prudkým škubnutím zničil tu jedinou zelenou skvrnku.

Východní Hindúkuš leží v klimatickém pásmu středoasijských pouští a polopouští. Díky tomu tady chybí to, co obdivujeme v jiných velehorách: prstenec podhorských lesů, nad nimi pásmo kleče nebo rododendronů. A pak hustý koberec alpských luk, táhnoucí se až k čelu ledovce. Dole vyprahlý písek a kámen – nahoře skála a led; takový je Hindúkuš, jeden z důležitých článků řetězu tvořícího Vysokou Asii.

Páteří eurasijského světadílu jsou hory, které vznikly před milióny let v geologickém období třetihor. Byl to nesmírně složitý pochod, který dal Evropě Alpy a Karpaty a Asii nejtemnější pruh hnědé barvy na školních mapách, táhnoucí se od Malé Asie přes Kavkaz, centrální

Asii až na východ, kde v Číně se opět nesměle hlásí zelená barva nížiny. Známe místo, čas i způsob, jak k těmto horotvorným pochodům došlo. Odborníci odhadli, jak silné vrstvy usazenin byly uvedeny v pohyb a co bylo zdrojem sil, jejichž intenzitu a mocnost lze zjistit a ocenit matematickým výpočtem, ale nikdy ne pochopit prostými lidskými smysly. Proces, jenž začal v třetihorách, dodnes neskončil. V jeho průběhu vznikla Vysoká Asie, v níž se rozprostírají nejvyšší horstva světa stýkající se v pamířském velehorském systému, v oblasti nazývané přiléhavě Střecha světa.

Celá tato obrovitá hradba oddělila severní kontinentální Asii od jižní tropické přímořské části. Určila zákony podnebí, rostlinstvu, živočichům i člověku, jeho kultuře i dějinám. Způsobila, že je Asie kontinentem s nejpestřejšími přírodními podmínkami na naší planetě.

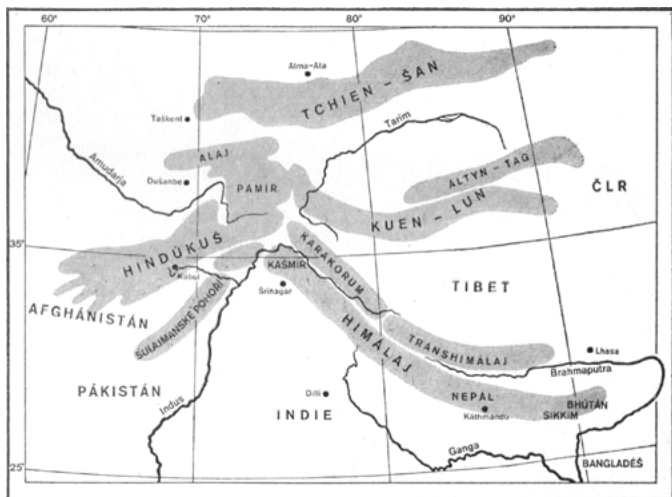

Schéma pamírského horopisného uzlu.

Na jihu od Pamíru – Střechy světa – leží Hindúkuš. Odděluje ho údolí řeky známé již ve starověku pod jménem Oxus. Jejím horním tokem je řeka Váchán, jež po spojení s řekou Pamírem přijímá jméno Pjandž a jejíž další tok tvoří základ řeky Amudarja. Ab-i-Pjandž, jak říkají místní horalé, je osou mohutné Váchánské doliny, která protíná střed Pamírského uzlu a tvoří bránu do nitra Vysoké Asie.

Kráčely tudy dějiny. Hindúkušem se probíjel Alexandr Veliký, jeho průsmyky se valila povodeň Džingischánových hord i bojovníci Tamerlánovi. Ale Hindúkuš poznal nejen dobyvatele. Ačkoliv stál v cestě z Indie na západ i na sever, nebyl nikdy hraničním pohořím, ať již státních celků nebo odlišných kulturních oblastí. Od nepaměti tisíce bezejmenných poutníků a obchodníků poznávalo jeho nástrahy a stovky jich zahynuly ve vichřicích nebo mrazem a vyčerpáním v řídkém vzduchu vysokých průsmyků. Útrapy cest i smrtelné nebezpečí se vryly do podvědomí lidu z podhůří a nížin a ovlivnily jméno tohoto horstva – Hindúkuš neboli Hory vraždící Indy („kuš“ znamená vraždící, hubící).

Váchánem snad vedla proslulá karavanní Hedvábná stezka a cestoval jím Benátčan Marco Polo na hřbetě oslíků stejným způsobem, jakým putují Váchánci i dnes, aby pro Evropu objevil zemi a přinesl o ní zprávy, kterým tehdy nikdo nechtěl věřit. Přehnal se věky a Váchán zůstal opuštěn a zapomenut.

Sousední Pamír v posledním padesátiletí prozkoumaly desítky vědeckých expedic a horolezci spolu s přírodovědci přinesli zprávy i z ostatních asijských velehor. Hindúkuš však zůstával nenavštíven, brány Váchánské oblasti setrvaly zavřeny. Teprve začátkem šedesátých let našeho století objevili horolezci ve Východním Hindúkuši řadu krásných nedotčených hor, blízcích se himálajským výškám. A našli také pochopení u afghánských úřadů. Japonci, Poláci, Norové, Rakušané, Švýcaři a také Němci a Italové, kteří pronikli nejdále na východ proti toku Ab-i-Pjandže, začali psát kapitoly novodobé historie Hindúkuše, historie, která má stále ještě víc nepopsaných stránek než historie kteréhokoliv jiného pohoří Asie. Historie, v níž pro zoologii dosud nebylo místo.

Hindúkuš probíhá v délce 900 km celým Afghánistánem a jen jeho východní (ale právě nejvyšší) výběžky zasahují na území Pákistánu. Východní Hindúkuš vyplňuje Váchánský výběžek na severovýchodě Afghánistánu, který je dlouhý kolem 300 km, ale široký místy jen 30 km. Na

severu ho přirozeně ohraničuje řeka Ab-i-Pjan-dž, na jihu hlavní hřeben Východního Hindúkuše. Váchánská oblast je tedy vyplněna severní částí těchto velehor, jež je rozčleněna údolími převážně poledníkového směru, zaledněnými v horních částech. Váchánský výběžek hraničí na severu s Tádžikistánem, na jihu s Pákistánem a Kašmírem a v nejvýchodnějším bodě se dotýká hranic Číny. Blízkost čínských hranic způsobila, že jednání o vstupní povolení se protáhlo a I. čs. expedice Hindúkuš ,65 musela na něj čekat více než 3 týdny. Byla již polovina července, když jsme konečně vkročili do Váchánu.

V úmorně dusném Kunduzu jsme vyměnili dopravní prostředky. Až sem jsme cestovali ve znamení 20. století – linkou Čs. aerolinií z Prahy do Kábulu, potom pragovkou čs. obchodního zastupitelství z Kábulu do Kunduzu. Tady jsme na bazaru najali archu, jejíž motorové srdce chevroletu-internationalu bylo utajeno v pláštíku z tisíce a jedné noci, který lépe odpovídal roku 1344, což byl oficiální afghánský letopočet v roce 1965. Vysoká korba byla pomalovaná ta-

bulemi, z nichž každá působila jako samostatný umělecký výtvar. Svíjeli se na nich hadi i okřídlení draci hned na dosah od vlnadné mořské panny. Jako kdyby z muzea pouťových atrakcí vyjela střelnice z dob kondelíkovské Prahy. Jen tryskáč, řítící se po zadním čele auta, ukazoval, že malíř měl ve štětcí i soudobou techniku. Nad korbou bylo ozdobné zábradlíčko a nad střechou kabiny balkónek – prvé patro, které bylo autobusem, v němž jsme jako slepice na hřadě polykali prach ze stepních cest. Dole v kabině se vedle řidiče mačkali náš průvodce z Kábulu Afghánec Sarvar a lékař expedice dr. Wolf. Tato kombinace umožňovala alespoň částečně ovlivnit počínání řidiče: dr. Wolf měl na ruce uvázan provázek, který vedl vzhůru na „balkón“. Bylo-li potřeba, mohli jsme za něj zatahat a dr. Wolf anglicky požádal Sarvara, aby přemluvil šoféra k zastávce.

Majitel a řidič v jedné osobě měl široké plandavé plátěné nohavice, dlouhou bělavou košili a na hlavě čepičku z kůže karakulských ovcí. Bůhví jak to dokázal, ale jeho oblek, na rozdíl od našeho, si i po řadu dnů podržel původní vzhled.

Závozník, mechanik, pomocník, výpravčí a asistent v jedné osobě už na tom byl hůř. Celou cestu doslova visel vzadu na korbě v mracích prachu, a aby se neudusil, držel v zubech cípy uvolněného turbanu, které mu sloužily jako filtr dýchaného vzduchu.

Šéf či chalífa, jak ho tituloval jeho pomocník, byl zkušený jezdec. Jeho řidičské umění jsme mnohokrát ocenili na úzkých cestách ve srážech nad zlatonosnou řekou Kokčou i na jiných nebezpečných úsecích. Cesty byly zbudovány doslova na míru našeho vozidla. Vnější kola přesně sledovala okraj – často jenom volně složený z oblázků proložených proutím – z něhož se za zadním kolem uvolňovaly větší či menší dávky kamení a my si stále znovu kladli otázku, co by se asi stalo, kdybychom potkali protijedoucí vehikl. Jak jsme se blížili k horám, tím více přibývalo cestovních radostí. Nakonec musel závozník přivázat k hornímu okraji postranic silná prkna, protože na některých místech, kde nad i pod silnicí byla kolmá skalní stěna, jsme projížděli tak, že korba vozu se přímo opírala o skálu

– vnější kolo nákladáku se však i potom točilo doslova na okraji srázu.

Obec Iškašim byla naší branou do Váchánu. „Lorina“ (jak se tu běžně říká nákladním vozům) sjíždí pomalu ze širokého třítisícimetrového sedla k řece Ab-i-Pjandž, která nás povede dále na východ. Svahy bezprostředně nad údolím jsou větrem i sluncem rozbity v rozsáhlá pole kamene a šterku a nemají vůbec nic společného s krásou velehor. Jenom průzory, tvořenými příčnými dolinami, zahlédneme vždy na chvíli ledovou krásu hlavního hřebene. Gazi-deh, Varg, Kiš-mikhan, Šachaur, Langar, Urgend-e-Bala, Imtir, Pigiš – exotická jména dolin, osad i štítů, jejichž transkripce je právě tak málo přesná a ustálená jako výslovnost místních Váchánců.

Široké ploché dno hlavního údolí má proměnlivý ráz. Na některých úsecích jsou zelené stepní plochy. Většinou se na nich pase drobný skot, který v mnoha případech nese známky křížení se zebu. Převážně je však údolí vyplněno rozsáhlými poli kamene, balvany přecházejícími ve šterk

a ten v písek, jemný jako mouka. Pověstný vá-
chánský vítr z něho modeluje přesypy a návěje,
které musí náš automobil pracně objíždět. Zeleň
je soustředěna do oáz. Jsou v místech, kde se
vlévají ledovcové bystřiny z postranních údolí
do Ab-i-Pjandže. Zde stojí i několik kamenných
a hliněných chatrčí a kolem nich jsou políčka,
nevýslovně kamenitá a chudá. Jejich existence
je podmíněna vodou, pracně rozváděnou sys-
témem džují. Tak se nazývají stoky a kanálky,
kterými je voda, zachycená výše v postranním
údolí, přiváděna k políčkům ječmene, ovsa či
luštěnin. Kolem kanálů rostou topoly, které
spolu s keřovitými vrbami jsou zde téměř jedi-
nými dřevinami. Mimo dosah zavodňování jsou
opět jen kameny, písek, přesypy.

U obce Išmurch končí vyjetá cesta. Loučíme se
s pestře pomalovanou „lorinou“, jejím šéfem
Širin Delem i sympatickým pomocníkem. Když
mizí za západním obzorem, mizí s ní i posled-
ní reminiscence na léta příprav. Obrátíme-li se
k vycházejícímu slunci, máme po levici Pamír,
po pravici Vysoký Hindúkuš, Před námi jsou

vrcholy Váchánského Pamíru a někde dále za ním lze tušit Čínu. Jsme uprostřed hor. A jsme jediní, kteří v roce 1965 obdrželi povolení vstoupit na území Váchánu.

Jen skály a led

Na přehledných mapách Střední Asie je Váchánská oblast zakreslena jako nelogický výběžek severovýchodního Afghánistánu, jako prst namířený k východu. Celý je temně hnědě vybarven – a tím místopisné informace končí. Pro orientaci v terénu jsou tyto mapy samozřejmě nepotřebné. To konstatovala i mezinárodní konference organizovaná Rakouským alpským svazem. Konala se v Salzburku rok před startem naší expedice a na programu měla výzkum Hindúkuše – horolezecký i přírodovědecký, současný stav i pravděpodobné perspektivy. Její svolání znamenalo pro nás velký přínos, protože jsme se v ucelené formě mohli seznámit nejen s poznatky a výsledky našich předchůdců (i s těmi, které dosud nebyly zveřejněny), ale i s jejich návrhy co a jak v budoucnu řešit. A hlavně jsme ocenili,

že ing. Vladimír Šedivý, vedoucí čs. expedice, přivezl z Rakouska přehledný náčrt Východního Hindúkuše, sestavený podle fotografií, skic a pozorování předchozích expedic.

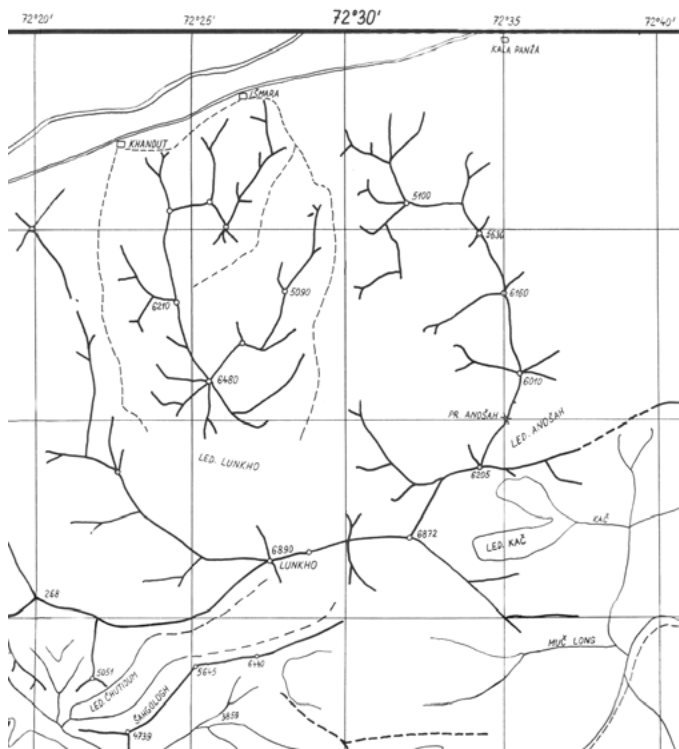
Do sítě stupňů a minut zeměpisné délky a šířky byl dvojitou tenkou čarou zaznamenán tok řeky s černými čtverečky osad na březích. Silné plné čáry zaznamenávaly přibližný průběh hlavních i postranních hřebenů s udáním některých výšek. Celé schéma bylo výmluvným obrazem stupně poznávání Východního Hindúkuše. Pozornost většiny expedic byla dosud soustředěna do západní části Váchánského výběžku. Proto náčrt této oblasti byl bohatěji členěn a hlavní hřeben byl zakreslen méně schematicky s řadou postranních hřbetů. V místě, do něhož jsme směřovali my, byl zachycen jen hlavní hřeben a mezi ním a řekou Pjandž podivná podkova s ničím nesouvisející, zřetelně horopisně nelogická a nesprávná. Bílá plocha papíru napravo i nalevo od ní nechávala volné pole působnosti – ať již výzkumu v terénu nebo prostě předem fantazii. Vydat se do hor podle mapy kreslené redisperem

bylo už samo o sobě vzrušující. Tím spíš, že i na této mapě právě v „naší“ oblasti byla bílá skvrna.

Ani umístění hlavních vrcholů viditelných zdola od řeky Pjandže není na mapce správné. Jdeme dobývat vrchol hory Lungho, ke kterému budeme podle nárysu hledat přístupovou cestu údolím Išmurch-Darrah. Ale skutečné Lungho ční nad závěrem doliny Chandut, která je situována západněji a jejíž ústí jsme už dávno minuli. To se ovšem dozvíme, až vystoupíme na řadu jiných vrcholů, srovnáme skutečnost před námi s panoramatickými snímky jiných expedic a identifikujeme podle nich hlavní známé vrcholy. Nyní, dole pod horami, ještě nevíme, že nikdy nevstoupíme na svahy Lungha, a netušíme ani to, že nad „naší“ dolinou objevíme celou řadu hor, dosud zcela neznámých, včetně té nejvyšší z nich, která se přibližuje výšce 7000 m.

Nic na náčrtku prostě nesouhlasí. Dokonce ani jméno vesničky, u níž skončila cesta automobilem a kde teď táboříme. Na papíru Išmara, ve skutečnosti Išmurch. Zdánlivě neškodná záměna, která

v závěrečné fázi cesty automobilem byla velkou komplikací. Vedení mapovým náčrtem jsme žádali – a s velkými obtížemi získali – povolení cestovat do Išmary. Že to je však obec kousek za Iškašimem, na samém západě Váchánské oblasti, vyšlo najevo až v Iškašimu, kde nám policejní náčelník odmítl dát povolení cestovat dál než do skutečné Išmary. Sešel se sbor starců a znalců místopisu. Výrok rady starších zněl v náš neprospěch. Išmara leží hned za Iškašimem, tam kdesi v dálce je Išmurch. S velkými obtížemi jsme vysvětlovali policejnímu náčelníkovi, kterému latinka na náčrtu byla stejně málo srozumitelná jako nám afghánské písmo, jak omyl vznikl. Nakonec jsme museli počkat do druhého dne na výsledek bezdrátové konzultace s guvernérem provincie ve Fajzábadu. Dopadla dobře. Ať mu Alláh za to požehná a ať ve zdraví užije soupravu kempingového nábytku, jíž jsme přizdobili jeho terasu.

Náčrt, který měla k dispozici I. čs. expedice do Hindúkuše v r. 1965 jako jedinou mapu navštívené velehorské oblasti.

Dosáhli jsme tedy území, jež bylo bílou skvrnou na mapě. Každý krok je tu svým způsobem doslova objevitelský. Mělo by to v nás vyvolat

zvláštní pocit a náladu, ale ve skutečnosti si to nikdo neuvědomuje, protože vezíme až po krk v docela prozaických existenčních starostech. Nejdříve ze všeho postavit dočasný tábor. Zkontrolovat vše a upravit či opravit zavazadla, která utrpěla při transportu, ať již na letišti v Kábulu, kde část zavazadel ležela volně na ploše několik týdnů ve výhni subtropického slunce, nebo natřásáním na nákladních vozech. Náklady rozdělit a upravit tak, aby se daly nést. A hlavně – sehnat nosiče.

Išmurch je docela malá vesnička. Pod rozprýskanými slepencovými stěnami se krčí nízké chatrče s plochými střechami. Stavebním materiálem jsou valouny z řečiště, a proto se zdálky podobají spíše hromadám kamení. Bez oken, jen s dveřním otvorem splývají ještě víc s kamenným okolím a nebyt pečlivě udržované zeleně políček a několika topolů, ztrácela by se vesnice nadobro na pozadí vyprahlých skal. Nespočítal jsem, kolik by měl Išmurch v Evropě popisných čísel. A neodvažuji se ani odhadnout, kolik lidí

žije v jedné takové chatrči. Je nám však jasné, že bude třeba hledat nosiče i v okolí.

Už z Kábulu nás provází Faruk Sarvar, v Iškašimu nám přidělili doprovodnou vojenskou hlídku, sympatizuje s námi i starosta obce Chandut – to jsou všechno oficiální veličiny. Ale pro styk s místními domorodci má význam především jeden z nich – Ekram, povoláním něco jako poštovní posel. Ekrama nám chandutský starosta doporučil jako aspiranta na hodnost výškového nosiče. Čiperný, jiskrný, zdá se i inteligentní. Nechápe stejně jako ostatní, proč chceme do hor, kde stejně nic není. Chápe však více než ostatní, jaká se mu naskytuje ohromná příležitost výdělků.

Pomalu jako praménky z hor přicházejí nosiči ve skupinách i po jednom. Někteří jsou bosí a jejich jedinou nosičskou výzbrojí je kus nevydělané ovčí kůže, která v noci hřeje a ve dne chrání záda před otlakem od nákladu. Je ovšem zdrojem nevýslovného zápachu, v němž se mísí původní pach ovcí s potem lidského majitele a se špínou

a kouřem z otevřeného ohniště. Jiní přicházejí s nohama zabalenýma do kožených láptí, z nichž lezou prsty, a táhne pach šimrající žaludek. Zámožnější horalé přivádějí oslíky i koně, vesměs zvířata kapesního formátu, jež se sice dobře hodí ke vzrůstu svých majitelů, ale ostře kontrastují s velikostí zavazadel i namáhavostí pochodu, který je čeká.

Váchánští nejsou rozenými nosiči jako například vesničané v Himálaji. Tam v osídlených oblastech Malého Himálaje dodnes celý transport spočívá na zádech nosičů. Jednotlivá tržní místa spojují stezky, po nichž by nákladní zvířata neprošla. Generace za generací, po celá staletí pracují tito lidé jako nosiči, a letité zkušenosti z nich učinily dokonalé odborníky: vědí jak náklad zvednout a upevnit, jak s ním pochodovat – a také jak toto své řemeslo prodat.

Váchánci žijí v údolí Ab-i-Pjandže. Postranní, relativně krátká a strmá údolí nejsou obydlena. Od vesnice k vesnici putují karavany nákladních zvířat, hlavně oslů a koní. Transport nákladů na

lidských zádech je právě takovou novinkou, jako objevení bílých sáhíbů v horách. Vesničané přijímají zavazadla s nedůvěrou. I když jsou náklady připraveny tak, že žádný z nich nepřekračuje 23 kg, neustále je potěžkávají, dožadují se, abychom je znovu převažovali, a zaplavují nás jednotlivými požadavky a názory na vhodnou velikost i tvar. Vedoucí expedice Vláda Šedivý s nekonečnou trpělivostí s nimi vyjednává, přesvědčuje je, a pokud mu na to nestačí slova, zvládá situaci přátelským úsměvem nebo cigaretou.

Jak se domluvit s domorodci? Tento problém jsme se snažili vyřešit bez tlumočnicků. V přípravném období nám v tom velmi pomohli Poláci. Pan B. Chwaścziński, vedoucí polské expedice (1960), který již předtím pracoval delší dobu v Afghánistánu, sestavil pro členy expedice stručnou konverzační příručku *fársí*, ovšem hovorového jazyka, jakým mluví prostí horalé. Dostali jsme od něho jeden exemplář. Naši slovenští kolegové ho přeložili z polštiny do slovenštiny, napsali na stroji s mnoha kopiemi, složili a sešili tenkým provázkem do kapesního vydání

příručky, nad níž by asi zapochyboval každý graduovaný orientální filolog. Musím se přiznat, že jsem se na tuto akci díval značně skepticky. Patřil jsem však k těm členům expedice, kteří nicméně i tento bod přípravy vzali vážně – a velmi se to vyplatilo. K úspěchu přispělo zřejmě i to, že se Váchánci chovají ke všem samohláskám velmi macešsky a bez velkých rozpaků je zaměňují. Takže co muž, to odlišná výslovnost. Ovšem hlavní podstatou kladného výsledku bylo, že nosiči věděli, co od nich chceme, stejně dobře, jako my věděli, co chtějí nosiči od nás: zaplatit, a to co nejvíce.

Pomalou, pomaloučku přibývá nosičů, kteří se odhodlali k cestě s námi a posedávají teď na bobečku kolem stanů, nebo tvoří hloučky mezi námi. Do hor již odešly dvě průzkumné skupiny hledat místo pro založení základního tábora a přístupové cesty k němu. Všechno se chystá na den D.

Pro zoologa je to vítaná příležitost, jak získat první sběry z nejnižší části doliny, která je ještě

pod přímým vlivem hospodářské činnosti lidí. Již v předchozím měsíci přibyla do protokolu celá řada položek z okolí Kábulu, z horských stepí Centrálního Hindúkuše, z okolí jezer Band-i-Amír, historického Bamjánu, a nakonec i z blízkosti Fajzábadu. Ale to všechno byl jen doplňkový program. Ten hlavní začíná až tady, ve Východním Hindúkuši, na nejnižším místě „naši“ doliny. Jedním z úkolů je získat přehled o změnách v druhovém složení zvířeny a životních podmínkách způsobených výškou. Dolní hranice bude právě 2750 m, nadmořská výška vesnice Išmurch.

Na slepencovém svahu nad osadou kreslí šikmo jdoucí džuja výraznou čáru: pod ní jsou zelená políčka, nad ní vyprahlá pustina. Na první pohled se zdá, že jednotlivá políčka jsou oddělena hustě zarostlými mezemi. Ve skutečnosti to jsou kanálky, hluboké půl metru i více, které se denně naplňují až po okraj vodou. Drobní savci se spoustou klíšťat žijí v hrázích kanálek tam, kam nedosáhne voda. Hlavním obyvatelem je tu křečík šedý, drobný příbuzný

našeho křečka, veliký jako hraboš, od něhož ho odlišují především větší oči a uši. Není to žádné překvapení ani zvláštnost. Křečík šedý patří k asijské fauně, obývá především Přední Asii a můžeme se s ním setkat dokonce i v Evropě, v jihovýchodní části Balkánského poloostrova. Často se vyskytuje v obilných polích a někdy se stěhuje i do lidských stavení. Ve volné přírodě je zvířetem stepi a lesostepi. Spolu s křečíky se v nastražených pastech objevuje i myšice křovinná, druh běžný i u nás ve střední Evropě, který rozhodně nepatří mezi obyvatele hor. To vše svědčí o jediném: údolí Pjandže má zvířenu stepí a nemá ještě vlastní horskou faunu drobných savců.

Konečně 20. července je celá expedice na cestě. Ztratili jsme mnoho času. Pospícháme, jsme netrpěliví. Ale docela jinak je tomu s našimi nosiči. Išmurch máme ještě téměř na dohled a vypuká první stávka. Nebýt vojenského doprovodu a jeho rázného zákroku, byl by dnešní pochod skončil již po dvou hodinách. Odehrává se to, co

v různých malých obměnách doprovází každou asijskou velehorskou expedici: na bezcestí plném ostrých balvanů mají nákladní zvířata neokovaná kopyta brzy do krve rozbita. A nosiči jdou anebo stávkují, více však stávkují, než jdou, dožadují se stále větších bakšišů. Vše je umocněno jejich naprostou nezkušeností jako expedičních nosičů, k níž přistupuje zřejmě i podvědomý strach z ledových velikánů, kteří se blyští na obzoru.

Ve výši 3200 m je skupina řídkých vrbových keřů, v jejichž stínu táboříme. Přicházíme tu o spolupráci všech majitelů nákladních zvířat a pořádné části nosičů, kteří odmítli dále pochodovat. Do základního tábora zbývá však ještě den cesty. Nezbylo, než se s hrstkou věrných vytrvalců dát do kyvadlové přepravy zavazadel, při níž jsem si dokonale zošklivil všechny bedny, ať již překližkové čtverhranné, nebo ve tvaru válců z brněnských papíren. Konečně je v 3800 m u čela ledovce, v předpolí jeho čelní morény, zbudován základní tábor.

Základní tábor čs. expedice u čela Išmuršského ledovce (3850 m). V pozadí hora Uparisina (6250 m).

Se značnou dávkou sentimentality bývají základní tábory líčeny jako kus domova v horských pustinách. Snad nám to tak dokonce tehdy

v prvních dnech připadalo, ale s odstupem času jsme tento názor změnili.

Horská scenérie na obzoru je zajímavá – na jihu zaledněné srázy hlavního hřebene Hindúkuše a na severu bílé čepice Pamíru – ale blízké okolí není hezké. Na nezpevněné moréně nemůžeme udělat pořádný krok, což se často stává podkladem meditací našeho kameramana, zda také po návratu bude takhle poskakovat po Praze. Tábořiště jsme vybrali především kvůli vodě. Zásobuje nás jednak louže velikosti návesního rybníčku (a záhy i stejné čistoty), která je zdrojem užitkové vody a jednak nepatrný čůrek odněkud ze sněhových polí, určený pro potřeby kuchyně. Ledovcová bystřina hřmící kousek od tábora je nepoužitelná. Její voda, unášející nesmírně jemné částičky skal zpracovávaných ledovcem, vypadá spíše jako řídké cementové mléko.

Výbava základního tábora je velmi skromná. Obytné stany jsou sériově vyráběné turistické typy Beduin a Lipno, a tak největší táborovou stavbou je bílý afghánský vojenský stan na dvou

bambusových tyčích, ve kterém lze rozdělat i maličký ohýnek. Sklad potravin jsme vybudovali pod velikým kamenem. Jinak všechno dění se odbývá venku, pod širou oblohou.

Za stanem, který obývám s Radanem Kuchařem a Milošem Matrasem, jsme z beden postavili pracovní zátiší, kterému říkám nadneseně „laboratoř“. Nemá nic společného s okázalostí bílých kachlíkových stěn, ale plní stejnou funkci – umožnit dobré zpracování ulovených zvířat a současně ochránit mne před možnou nákazou, protože každý drobný savec může být zdrojem infekce.

Jádrem výbavy je skládací plátěný box, který napodobuje zařízení označované v laboratořích jako Hansenova skříň. Na kostře sestavené z duralových trubek je potah z celtoviny, v němž jsou zasazena dvě okna. Jedno v čelní stěně, jímž přichází světlo, druhé tvoří celou horní stranu a slouží pro kontrolu práce uvnitř boxu. Otvory v bočnicích se dovnitř strčí ruce, kolem nichž lze stáhnout všité rukávy. Tím je vnitřek

uzavřen a mohu v něm, při troše cviku, docela pohodlně pracovat. Tady v horách je plátěný box víceúčelovým zařízením. Jednak brání, aby se cokoliv dostalo ven – prach, či parazité a s nimi i infekce, dále chrání před větrem, který by jinak na volném prostranství zle zatočil se zpracovávaným jemným materiálem.

Další bedny obsahují stovky drobných důležitostí, od různých pastí, želez, nábojů do brokovnice, kulovnice i malorážky, až třeba po oční chirurgické nůžky. Nač to všechno? Pracovní program je vlastní kapitolou a pro objasnění vyžaduje nejdříve malou lekci ze zoologie.

Zoologické otázky

Nikoho nepřekvapuje, že žirafy žijí v Africe a sobi v severních oblastech a že ani s jedněmi, ani s druhými se nesetkáme u nás v lese. Každý školák to bez váhání vysvětlí – žirafa žije v tropech, sobi zase v polárních krajinách, zatímco naše příroda patří k mírnému pásmu. Zjednodušený příklad, který je pro každého z nás dnes samozřejmos-

tí, názorně ukazuje všechny základní podmínky současného rozšíření zvířat. Vyjádříme-li je obecněji, můžeme říci, že rozšíření živočišných druhů závisí na teple, vlhkosti, světle a potravních možnostech, tedy na podnebí a jemu odpovídajícím životním prostředí.

Ovšem složitější odpověď bude, zeptáme-li se dále, proč nežijí žirafy a další africká zvířata třeba v Jižní Americe, ačkoliv její velká část leží v tropické oblasti. Anebo proč se ostře odlišuje zvířena Madagaskaru od přilehlé části Afriky, i když na mapě je tento ostrov zakreslen v nevelké vzdálenosti.

Dlouho si touto otázkou lámali hlavu i věhlasní odborníci a jistě by vysvětlení bylo zůstalo naddlouho v oblasti úvah a dohadů, kdyby nebyl přišel na pomoc vývoj dalších přírodovědných odvětví, především geologie a paleontologie. Prvá část slova paleo – označuje vztah této disciplíny k nejstarším dobám. A skutečně paleontologie se zabývá vývojem živé přírody v geologické minulosti a nejstaršími doklady života na

naší Zemi, ať již existence živočichů či rostlin. Ve většině případů se zachovaly jako zkameněliny nebo zkamenělé otisky měkkých částí těl. Člověk je nacházel již na úsvitu dějin lidstva a zřejmě je tehdy pokládal za něco kromobyčejného, a proto je užíval jako kultovní předměty při prvních jednoduchých obřadech doprovázejících pohřby zemřelých. Lze tak usuzovat z nálezů zkamenělin vložených do hrobů z mladší doby kamenné a z doby bronzové. Tehdejší lovci si jistě nekladli otázku, jak tyto prapodivné kameny vznikly, ale svým tvarem jim zřejmě připadaly vzácně ojedinělé.

Ke správnému výkladu živočišného a rostlinného původu zkamenělin dospěli již někteří starořeční učenci a myslitelé. Středověk i v tomto směru srazil přírodovědu na kolena, a tak po více než dvou tisíciletích od Hérodota a dalších, kteří již byli na správné cestě, přinutila v době kolem francouzské revoluce pařížská teologická fakulta přírodovědce Buffona, aby odvolal tvrzení, že zkameněliny jsou zbytky vymřelých živočichů. Ale netrvalo dlouho a jeho krajan

Cuvier zkoumal nalezené zkameněliny, porovnával je s kosterními částmi dosud žijících živočichů a došel k poznání, že mezi vyhynulými a dnešními formami jsou příbuzenské vztahy. Tím položil základ k moderní paleontologii.

Jak se rozšiřovalo množství poznatků z různých oblastí světa, začala se rýsovat jasně obecná zákonitost, že vymřelé formy z různých částí světadílů jsou si navzájem bližší než jejich dnešní žijící potomci. K vysvětlení toho podala pomocnou ruku geologie, teorií o pohybech kontinentů. Když německý badatel A. Wegener zveřejnil svou představu o tom, jak světová pevnina byla původně jednotná a později byla rozervána na kry, které odpluly na různá místa, aby daly vznik jednotlivým zemědílům, stržil jen smích a všeobecnou nevíru. A přece mu soudobá věda dala v mnohém za pravdu! Dnes víme, že jednotlivé kry stále ještě plují a jsou známy i údaje o rychlosti těchto pohybů. To vysvětluje na jedné straně jinak záhadné nálezy zkamenělin, zatímco na druhé straně paleontologie tak velmi výmluvně dokládá správnost teorie o vzniku a pohybech

kontinentů. Jak jinak by bylo možno vysvětlit například nález zbytků ještěra (vědecky nazvaného *Lystrosaurus*) v Antarktidě, 650 km od jižní točny. „Důkaz fosilní obludou“ byl označen tento objev zbytků plaza, kterého paleontologové nacházejí i v jižní Africe a Indii. A protože tahle potvůrka, které se výtečně dařilo před 200 milióny lety, nedokázala přeplout větší vzdálenost, podala důkaz, že Antarktida s Afrikou a Indií byly součástí pradávnej jižní pevniny (Gondwany), která se roztrhla a rozptýlila. (Na tomto objevu, jenž ve své době vzrušil odborný svět, se podílel i český geolog doc. dr. J. Sekyra.)

Pracovním úsilím generací zoologů, zeměpisců i geologů byl část po části sestaven obraz, jak zvířata zabydlila zeměkouli, kudy vedly jejich cesty z jednotlivých vývojových středisek a jaké překážky, ale také mosty, jim stavěl do cesty neklidný povrch naší planety v jednotlivých geologických dobách. Vytvořilo se tak zvláštní vědecké odvětví – zoogeografie – zabývající se zeměpisem zvířat.

Zoogeografie rozděluje dnešní světovou souši na osm oblastí, jejichž zeměpisné vymezení se do velké míry shoduje s ohraničením jednotlivých světadílů (s výjimkou Afriky a Asie), k nimž ještě přistupují jako samostatné zoogeografické oblasti Havajské ostrovy a Madagaskar. Pro všechny z nich platí základní pravidlo, že vývoj jejich zvířeny probíhal v zákonité souvislosti s vývojem celého prostředí, a že je výsledkem milióny let probíhajícího procesu změn celého souboru vnějších podmínek.

Největší – a pro nás také nejdůležitější – je palearktická oblast, která zaujímá plnou čtvrtinu veškeré světové souše. Patří k ní celá Evropa, severní Afrika (až po Saharu), přilehlá část Arabského poloostrova a chladná a mírná část Asie. Samozřejmě zvířena tak ohromné oblasti nemůže být zcela stejnorodá. A tak na základě vývoje jednotlivých územních celků je rozrůzněna na čtyři podoblasti. Nejvíce nás bude zajímat středoasijská podoblast, zahrnující severní část Vysoké Asie a vyznačující se drsným stepním a horským podnebím.

Naprosto odlišnou zvířenu má horká část Asie, která patří k orientální (či indomalajské) zoogeografické oblasti. Plně to souhlasí se skutečností, že se tato část nynější asijské pevniny dlouhou dobu vyvíjela zcela odděleně, původně ve spojení s Afrikou, později jako samostatný štít, který teprve v době, kdy vývoj savců byl již v plném proudu, připlul k mírné části Asie a spojil se s ní v jeden celek. Nebylo to klidné přistání ani srážka probíhající ve zlomku vteřiny. Bylo to nalehnutí dvou nezměrných množství hmoty, která dodnes nedošla klidu.

Hranicí mezi orientální a palearktickou oblastí jsou středoasijské velehory. Dostalo se jim proto i okřídleného označení Velká jižní hráz – a je to pojmenování, které dobře postihuje podstatu jevu. Skutečně jižní okraj té nejtmaší a největší hnědé skvrny, jakou zná atlas světa, je stěnou dělící dva živočišné světy, jež jsou tak dokonale odlišné, jak si jenom lze vůbec představit odlišnost živého světa na jednom kontinentě.

Ve střední části této hraniční bariéry – v Himálaji – je dělicí zóna jasně zeměpisně určena. Na východě, kde hory doznívají v pahorkatinách, až nakonec zaniknou v nížinách, došlo k vzájemnému styku a propojení obou zvířen. Je to jediné území, kde terén neklade překážky volné směně jejich zástupců. Na západ od Himálaje leží onen velkolepý již zmíněný horopisný pamírský uzel, jímž musí probíhat i hranice obou zoogeografických oblastí. Ale kudy? Kam umístit do změti horských systémů, z nichž každý je vlastním složitým problémem, onu pomyslnou čáru mezi severem a jihem?

Za takové rozhraní bývá považován Hindúkuš. Je třeba podtrhnout slovo považován. Zatím je to stále více úvaha a odhad, než vědecký poznatek. Dobře to dokumentuje kniha O. L. Kryžanovského (1965), věnovaná otázkám složení a původu suchozemské fauny Střední Asie, ve které je kapitola určená Hindúkuši uvedena slovy: „Bohužel, fauna této zajímavé oblasti je známa dosud zcela nedostatečně...“ A to autor měl na mysli celý systém Hindúkuše, včetně

Centrálního a Západního, které nemají himálajský charakter, jsou snáze přístupny a přece jen sporadicky navštěvovány zoology. Z Východního (či Vysokého) Hindúkuše neměla zoogeografie dosud vůbec žádné konkrétní údaje. Z tohoto hlediska stál před československou expedicí doslova průkopnický úkol.

Problematiku zeměpisu zvířat nelze v Hindúkuši zredukovat pouze na otázku hledání hranice mezi palearktickou a orientální oblastí. Na území Hindúkuše se kromě toho stýká a vzájemně ovlivňuje celá řada nižších zoogeografických celků patřících do rámce palearktické oblasti. Východ si tu doslova podává ruku se západem. Pronikají sem na jedné straně živočišné druhy z íránských stepí a polopouští, na druhé straně zvířata z tibetských náhorních planin i Západního Himálaje. Některé stopy vedou však do ještě větších dálek: do Mongolska a jižní Sibíře, nebo naopak na práh středomořské podoblasti.

Rozmanitost velehorské fauny nezpůsobilo jen pronikání a vzájemné míšení živočišných druhů

z různých stran větrné růžice. Stejnou měrou (a někdy snad i větší) k tomu přispěl i vývoj nových druhů přímo v jednotlivých oblastech hor na velmi omezené ploše, která dodnes zůstala jejich jediným životním prostorem. Takovým druhům říkáme endemické.

Výchozími formami pro dnešní velehorské endemity byly druhy nízkých horských poloh (středoasijské hory existující před třetihorním vrásněním nepřesahovaly 2000 m), nebo přímo i druhy nížinné. Současně s vrásněním horstev se místním přizpůsobením k měnícím se životním podmínkám formovala i vysokohorská zvířena. Podstatnou měrou se na procesu jejího vzniku podílely i změny původního horkého a suchého podnebí. Čtvrtohory přinesly v horách Střední Asie oživení horotvorných procesů, což spolu s celkovým ochlazením klimatu způsobilo silné horské zalednění. Ruku v ruce s tím šla invaze eurosibiřských prvků lesní zvířeny, obyvatel hor jižní Sibíře a stepních forem, které pronikly na jih až do Hindúkuše. Současně období zalednění umožnilo přechod horských zvířat mezi

různými horskými soustavami a hřbety. Naproti tomu suché a teplé období po ústupu zalednění znamenalo na jedné straně izolaci horské zvířeny v jednotlivých oblastech, na druhé straně umožnilo pronikání pouštních a stepních elementů vysoko do hor.

Přírodovědecký program I. československé expedice Hindúkuš ,65 byl plánován jako základní zoologický a parazitologický průzkum navštívené vysokohorské oblasti se zvláštním zřetelem k drobným zemním savcům, ptákům a jejich cizopasníkům. Řada drobných i větších divoce žijících savců i ptáků může být uchovávatelem původců některých těžkých nákaz zhoubných pro člověka a domácí zvířata. Jejich cizopasnici mohou být šířiteli těchto onemocnění, která označujeme jako nemoci z divoké přírody – nákazy s přírodní ohniskovostí. Takto cílený výzkum je kromě jiného závažný i z praktických hledisek pro místní zdravotnickou službu. Ve velehorách severovýchodního Afghánistánu je možno podle našich zjištění počítat např. s existencí ohnisek návratných horeček, skvrnivek

a moru. Zvlášť otázku moru je nutno zdůraznit, protože sovětští pracovníci zjistili přírodní ohniska moru na Pamíru a v Tchien-Šanu, kde se nákaza udržuje mezi svišti a pišťuchami i na samé horní hranici jejich života.

Řešení parazitologických otázek může však přinést i další upřesnění zoogeografických poznatků. Cizopasníci přizpůsobení v dějinném vývoji na určitou skupinu hostitelů mohou hodně napovědět o cestách šíření a o osudech hostitelských zvířat. Řada parazitů se velmi úzce přizpůsobila ke svým hostitelům, někdy přímo k jednomu určitému druhu, častěji k celé příbuzenské skupině. Hostitel šířící se do nových prostorů odnáší s sebou i tyto specifické cizopasníky. Někdy se výboj zdařil a hostitel trvale rozšířil svůj životní prostor. Jindy však po čase musil couvnout, nebo prostě v novém prostředí vyhynul. Mohlo se však stát, že jeho cizopasníci přežili a byli okolnostmi donuceni uchytit se na jiné hostitele v novém místě. A zůstali tu jako živoucí stopa po nezdařeném výboji původního hostitelského druhu. Jindy se naopak po-

dařilo hostiteli vyrovnat se s novým prostředím, ale nikoliv jeho původním parazitům. Nastala zcela opačná situace, při níž přistěhovalý hostitel převzal cizopasníky z nového prostředí. Těmito téměř detektivními metodami lze vystopovat cesty a cestičky jinak zcela nepostřehnutelné.

I když v mé výbavě byla i puška, naprosto nešlo o shromažďování loveckých trofejí. Puška dokonce hrála jen doplňkovou úlohu. Nejdůležitější byly sklapovací pasti. Obyčejné dřevěné sklapovací pasti pracující na stejném principu jako pasti prodávané v potřebách pro domácnost. Odlišovalo je jen to, že návnada nebyla připravena na plechovém jazýčku, ale bylo ji možno vložit do jamky v přední části prkénka, která byla celá citlivá na dotyk. Práce s nimi je vždycky namáhavá a ve velehorském prostředí ještě nabývá na tvrdosti. Na každý úlovek bylo v průměru třeba položit několik set pastí. Pro každou z nich bylo nutno vyhledat vhodné místo, past navnadit, natáhnout a pečlivě uložit. A do notesu zapsat její polohu, aby byla při dalších kontrolách k nalezení. Při denním průměru dvou set

pastí znamenalo to k celkové túře nejméně dvě stě dřepů navíc, stejný počet zápisů do notesu, který mezitím má své místo v kapse větrovky, dvěstěkrát sejmout lezecký batoh napěchovaný pastmi a znovu ho hodit na ramena a pokračovat dále terénem, který často vyžadoval techniku lezení. Den za dnem a často i marně. Stačilo trochu vlhkého sněhu a pokles teploty, aby pasti byly zalaty ledovou glazurou, jež je naprosto vyřadila z činnosti.

Úlovkem však práce nekončila. V plátěném pytlíku putoval do tábora a dříve než se stal číslem ve sběracím protokolu, bylo ho třeba zpracovat stejně pečlivě jako doma v klidu laboratoře. Zdaleka ne všechny dny byly jasné a slunné a i při dobrém počasí vanul údolím vždy svěží horský vítr. Často se však měnil ve vichr, který rval plátno stanů. Plátěný skládací box chránil zpracovávaný materiál před přímými účinky větru, ale pracovník mrzl venku, protože do obytného stanu nelze brát úlovky, které jsou podezřelé z nákazy, a zvláštní laboratorní stan jsme neměli. Stejně i tak jsme museli postupně cestou

do hor snižovat počet zavazadel, čemuž neušla v první řadě vědecká výzbroj. Prvá část zůstala již v Kábulu, další ve Fajzábadu a třetí pod horami v obci Chandut.

Kam pták nedoletí

Dolina Išmurch zachovává téměř přesný směr od severu k jihu, kolmý k hlavnímu hřebenu Východního Hindúkuše, a je přímočarou spojnici nejvyšší oblasti hlavního hřebene s mohutným údolím řeky Ab-i-Pjandž udržujícím přibližně rovnoběžkový průběh. Tvoří tak téměř ideální průřez celým pohořím a na vzdálenost jen asi 25 km vzdušnou čarou umožňuje nahlédnout do všech přírodních rozmanitostí, které poskytuje Východní Hindúkuš na sever od jeho hlavního hřebene.

Můžeme ji rozdělit do 3 výškových pater, která se od sebe výrazně liší rázem živé i neživé přírody. Nejnižší z nich (sahající přibližně do 3200 m) má vyhraněně stepní až polopouštní charakter a navazuje tak přímo na přírodní podmín-

ky v údolí řeky Ab-i-Pjandž. Ploché široké dno údolí je vyplněno valouny a podobá se gigantickému vyschlému řečišti. Nad ním jsou slepencové svahy rozčleněné erozí do útvarů podobných zemním pyramidám. Sporá vegetace je omezena na místa, kde je zpomalen dravý tok ledovcové bystřiny a kde dochází ve větší míře k ukládání nerostného materiálu snášeného šedomléčně zakalenou ledovcovou vodou. Mezi taková místa patří především dva ostrůvky vrbových keřů, označované domorodci jako džangal – háj. První z nich je v místech, kde se od doliny Išmurch Darrah odděluje údolí Čap Darrah ve výši 2850 m. Na soutoku bystřin tekoucích z obou dolin vznikl porost vrbových keřů, nečekaně hustý a svěží. Druhý porost vrbových keřů je ve výši 3200 m. Také tady se tok bystřiny zpomaluje a dělí na řadu větví. Ovšem tento džangal má od předchozího naprosto odlišný ráz. Vrbové keře rostou většinou izolovaně, bez souvislého zápoje. Docela chybí bylinné patro a na řadě míst je patrné, že terén bývá periodicky zaplavován. Za těchto podmínek je zde živočišný svět ve své existenci velmi omezen. Spodní část doliny,

jež má převážně stepní charakter, končí zhruba tady, ve výši druhého džangalu, v 3200 m. Tímto patrem jsme šli první den a náš pochod bezútešnou a vyprahlou krajinou se podobal spíše měsíční misi projektu Apollo než putování do nitra velehor.

Teprve v dalším patře (3200 - 3800 m) nabývá dolina velehorský ráz. Její dno prudce stoupá, srázy tvoří krystalické břidlice bohatě členěné do věží, jehel, ostrých hran a břitů. Údolí je prakticky bez vegetace a to platí i o březích bystřiny. Dravý proud zakalené vody unáší balvany, které se s rachotem valí dolů do údolí a nedovolí, aby se na břehu zachytilo jakékoliv rostlinstvo. Brání v tom i značné kolísání hladiny, které se mění nejen v delších časových intervalech, ale i během jednoho dne, a to podle rychlosti tání ledovce, jež je závislá na teplé nebo chladné části dne. Samozřejmě chybí i jakákoliv pobřežní fauna. Nic živého není ani pod kameny, které jsou mimo dosah vody. Na místech, kde mezi kameny je trochu jemného šedého písku podobného mouce, nacházíme nanejvýš sekáče

nebo pavouka z čeledi slídačkovitých, drobné osminohé dravce, kteří mohou bez újmy přežívat i dlouhá období nepříznivá pro lov.

Po obou stranách nade dnem údolí jsou rozsáhlá neklidná suťová pole, dosahující až k úpatím skalních stěn. Ze stěn i žlabů se čas od času řítí kamenné laviny, které uvádějí do pohybu rozsáhlé plochy suťových polí. Tady pochopitelně nejsou rovněž podmínky příznivé pro život. Jenom na vhodných místech, pod ochranou skalních útesů, objevují se ostrůvky trávy, často velké jen několik desítek čtverečních metrů, navzájem izolované mořem mrtvého kamene. Vedle různých trav rostou tady ovšem i nápadně kvetoucí rostliny, jako například vrbka, která tvoří celé červenofialové skvrny, nebo modrá stračka. Jiné rostliny upomínají na sousední velehorské oblasti již svými latinskými názvy: *Draba tibetica*, *Draba cachemirica* apod. Tak vypadá i okolí základního tábora zbudovaného u čela ledovce ve výši 3850 m.

Nejvyšší patro (nad 3800 m) je vlastní zaledněnou velehorskou oblastí. Spodní část ledovce je většinou pohřbena pod vrstvou kamenů i celých bloků skal. Zdá se, že ledovec zdá plochý jako široká silnice. Jsme-li však na něm, ztrácíme se v bludišti ledu a balvanů. Musíme pečlivě sledovat orientační body, aby – zvláště za špatné viditelnosti – se ledovec nestal bludištěm doslova. Velké balvany, pod nimiž led neroztál, tvoří mohutné ledovcové hříby. Některým stačí jen lehký dotek a kamenný klobouk sklouzne dolů. Na jiných místech vznikly ze skalních bloků mosty přes průrvy v ledu, jimiž se v hloubce řítí celé potoky vody. Na povrchu ledovce jsou velké rozdíly v teplotě, a to nejen mezi dnem a nocí, ale i za slunných dní mezi zastíněným a ozářeným místem. Za takových jasných dní, kdy jsme mohli jít po ledovci jenom v košilích, na nás naložili dokonce i ovádi asijského velehorského druhu *Hybomitra hunnorum*.

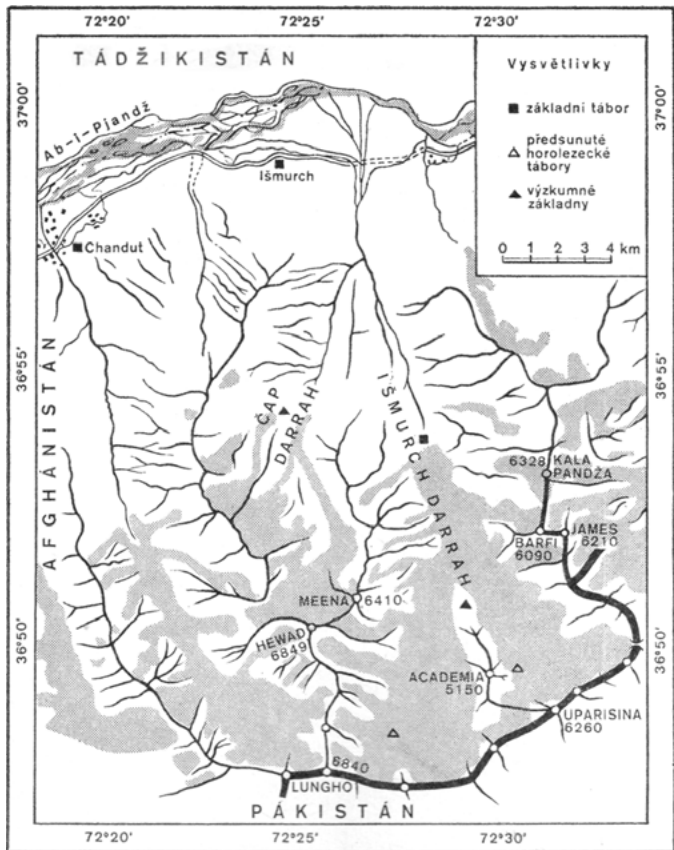
Pod srázy hlavního hřebene, který je vysoký průměrně 6000 m, se dolina a s ní i ledovec vidličnatě dělí. Západní větev sahá do míst, kde by podle

našeho místopisného náčrtu mělo být Lungho. Východní větev ledovce stéká ze širokého sedla Anušáh v hlavním hřebenu, kudy by bylo možné přejít na jih, do pákistánské části Východního Hindúkuše. Jižně od obou ramen ledovec je strmá hradba hor, jež jsou k nám obráceny svou severní, mohutně zaledněnou tváří a rozložitě masívy ledu, skal i štíhlé jehlany ztepilých štítů tvoří rozsochy, z nichž vybíhají krátké a neuvěřitelně strmé postranní hřebeny. Je to svět, který dosud nepoznal lidskou stopu a který ani nemá jméno. Vesničané z Išmurchu, Chandutu a Kala Pandži jej nikdy nespatriili. Z jejich políček a pastvin je vidět jen zlomek tohoto ledového světa, který má zdánlivě nicotný význam pro úrodu ječmene nebo zdárný růst jehňat, takže neměli žádný důvod dávat horám vlastní jména. Evropané posedlí vášní všechno pojmenovat, zakreslit, zapsat a zkatalogizovat, vstupují do tohoto světa poprvé.

Najednou stojíme před problémem, jak se domluvit, když nic z toho, co se stalo naším světem, nemá jméno. A přitom jsme odkázáni na místo-

pisné poměry daleko víc než kterákoliv jiná expedice, jejímž cílem je jediná hora, takže postupové tábory mohou prostě označit číslem a problém je vyřešen. Tváří v tvář horám se objevil před námi nový cíl a hlavně i nová možnost: původní vidina vrcholu Lungho bledne za jihozápadním obzorem, zatímco nad dolinou Išmurch na tmavomodrém nebi září tolik bělostných velikánů, o nichž horolezci dosud neměli ani tušení. Je možné si vybírat – stanovit nové cíle a zvolit nové cesty. V základním táboře se vedou dlouhé a vášnivé debaty, některé z nich se přenášejí i do éteru pomocí našich tranzistorových radiostanic. Vždy je ovšem třeba vyjadřovat se stručně a jednoznačně, na dlouhé popisy cesty a míst není čas. A tak jako houby po teplém dešti se objevují nová místopisná jména, rodí se a hned zanikají, podle toho, jak se autorovi podařilo vystihnout situaci, anebo podle toho, jakou popularitu a váhu má autor v týmu expedice. Všechna tato jména mají jedno společné: nikdy nebudou na žádné mapě. Navždy zůstanou zapsána jen v našich denících a v našich vzpomínkách: teď

s nimi spojujeme nejen pracovní program expedice, ale především i vlastní životy.

Pracovní oblast I. čs. expedice do Hindúkuše – údolí Işmurch.

Konečně je rozhodnuto, že lezecké družstvo se rozdělí na dvě skupiny. Jedna bude působit v oblasti západní větve ledovce pod srázy, jimž dominuje mohutná rozložitá hora, kterou jsme v první chvíli považovali za Lungho. Proto táborové základně na tomto úseku ledovce říkáme prostě „tábor Lungho“. Druhá skupina dostává do vínku východní větve, nad níž ční prakticky jednolitá, až na práh kolmosti strmá ledová stěna štítu, který je vidět nejen ze základního tábora, ale již i z nejnižšího patra Išmuršské doliny. Je to oslnivá ledová bariéra, a jen na málo místech je vidět obnažená skála. Břity ledových hran, ostří ledových nožů a zřasení svislých ledových vrás umocňují dojem, který vyvolává tato dvoukilometrová stěna. Hora – krasavice, kterou v expedičním slangu nazýváme pro lichoběžníkový tvar její stěny Trapéz. A proto i tábor pod touto horou, který je úplně ztracený mezi balvany postranní morény, se v radiorelacích hlásí jako „tábor Trapéz“.

Kostky jsou vrženy, cíle i síly jsou rozděleny. Poslední bedny jsou již v základním táboře a ves-

ničané, které lekala blízkost ledovce, se vrátili dolů ke svým ovečkám. S námi jich v základním táboře zůstala jen hrstka. Nastěhovali se do prostorného vojenského stanu, jenž je stejně zbytečně veliký pro čtyři vojáky z našeho stálého doprovodu. Celé dny posedávají na bobečku a klábosí, pečou placky čapaty na malém ohníčku živeném dřevem, pracně doneseným z doliny a trpělivě čekají, až se na ně dostane řada s vynáškou do dalších táborů. Kraluje nad nimi Ekram, kterého nám doporučit starosta z obce Chandut. Při transportu do základního tábora nám dělal spíše komplikace, než byl užitečný. Na jeden den byl dokonce z expedice vypovězen, ale přišel hned nazítří s prosíkem a příslibem lepšího chování. A slib dodržel. Na ledovci, na nějž vstupují i nejobdůbnější z jeho krajanů s netajenými obavami a těžko překonávanými předsudky, je mužem na svém místě, tady zaznívá jeho jméno v plném svém významu: Ekram – Pomáhající – jeden z atributů Alláhových. A Ekram skutečně pomáhá nejen nosit a organizovat vynášku, ale také překonávat hrůzu, jež se zmocňuje jeho krajanů před neznámým ledového světa. Zatím

ještě netuší, že se v průběhu expedice stane neoficiálním nositelem afghánského výškového rekordu. A nedoví se to ani po skončení expedice, když se zase skromně vrátí do svého rodného Chandutu.

Zatímco na českých, slovenských i afghánských zádech putují vzhůru po ledovci náklady, zápasím s ranci pastí na morénách a skalních srážech v širokém okolí základního tábora. Otázky, kam položit pasti a jak je položit, abych je v dalších dnech znovu našel, mne zaměstnávají po celé dni. Stovky pastí se řadí do tisíců a cestu k nim střeží desítky kamenných mužíků, které pro orientaci musím vystavět. Vlastní práce začíná tehdy, když byl lov úspěšný. Večer při hodnocení dne se dostávám k číslicím, která jen zasvěcenému ukáží, jak cenný je každý úlovek. Na jediný je v průměru třeba nalíčit kolem 200 pastí! Ale i tak se z drobných střípků začíná skládat mozaika, jednotný obraz živočišného života až k hranici jeho existence. Bude třeba však jít ještě výše. Na kterou světovou stranu se dát? Na západ do tábora Lungho, nebo na východ do tábora

Trapéz? Rovnice o dvou neznámých a žádném známém členu.

26. července k jejímu řešení přispěl Honza Červinka. Toho dne vystoupil se skupinou do tábora Trapéz a v rádiové relaci na prvé místo zařadil zprávu o tom, že po cestě narazili v tom velkém proudu ledu na malý ostrůvek života. Z reproduktoru radiostanice přímo vyzařuje Honzovo nadšení, když líčí krásu květin. „I motýli tam létají – fakt.“ Znímám Honzův klid a vyrovnanou povahu. Podle jeho vzrušených slov jde skutečně o něco kromobyčejného.

Ještě ten večer se radím s vedoucím expedice a je rozhodnuto. Tábor Trapéz je již dobudován a dobře zásoben, s příští skupinou, v níž bude i on sám, mohu se do něho přestěhovat. A vyrazíme co nejdříve.

Honza měl pravdu. Ta jeho kouzelná zahrádka je skutečně něčím výjimečným. Ale pro práci v ní je nutné vybudovat stan přímo na místě. Do tábora Trapéz je odtud neúnosně daleko. Musím se vrátit do základního tábora, vybavit se

vším potřebným a založit vlastní tábor. Ovšem pobyt v táboře Trapéz přináší další možnost zapojit se do plánu aklimatizačních horolezeckých výstupů a získat tak bezprostřední přehled o situaci i v nejvyšších partiích Išmuršské doliny. První takový výstup se uskutečnil právě v době, kdy jsem byl na cestě ze základního tábora. 28. července byl dosažen vrchol štítu Anušáh (5290 m), ležící v hlavním hřebenu nad stejnojmenným sedlem a bezejmenná kóta 5480 m na sever od tohoto sedla. Jsou to první horolezecké úspěchy expedice. Dostal jsem povolení zúčastnit se dalšího výstupu.

Tam, kde se Išmuršský ledovec vidličnatě štěpí, vybíhá z hlavního hřebene k severu hřeben spojující tři pětitisícimetrové vrcholy. Ztepilé jehlany, u nichž se skalní partie střídají s ledem a sněhem, by byly šperkem evropských velehor. Tady, v sousedství velikánů, jež je převyšují o tisíc metrů, trochu zanikají. Nicméně skýtají to, co je kořením každého výstupu: radost z lezení a široký rozhled, jímž lze obsáhnout celou naši dolinu. S vedoucím expedice Vládou

Šedivým, lékařem Mirkem Wolfem a novopečeným horolezeckým adeptem Ekramem stoupáme v pohodě, kterou přináší jasný slunný den ve velehorách. Rozlámanou skálu vystřídal tvrdý, dobře nesoucí sníh. Sněhový žebřík končí na vrcholovém útesu, kam se jen stěží vejde naše čtyřčlenná skupinka, aby si odpočinula a udělala panoramatické snímky. Rozhled odtud je jedinečnou názornou lekcí z glaciologie. Na západě i na východě pod námi leží sběrné kotliny, v nichž se ledovec rodí přeměnou ze sněhových spoust. A tam na severu, kam ani pořádně nedohlédneme, končí svou pouť – tam se skupenství ledu mění v kapalně skupenství ledovcové bystřiny.

Na vrcholku jsme setrvali sotva hodinu. To stačilo, aby hradba mraků, která stála na jihu nad Pákistánem, se prodrala sedly, sedélky a štěrbinami přes hlavní hřeben do naší doliny a zakryla celý obzor bílou vatou. Dosud nám přálo počasí. Zvykli jsme si až příliš důvěřivě kalkulovat s čistou, temně modrou oblohou. Dnešní odpoledne má být zřejmě prvním varováním.

Večer sedíme před stanem, hřejeme si zkřehlé ruce o šálek čaje a probíráme události posledního dne. O dva měsíce později sedíme tak znovu – potom už v kompletní sestavě všech členů expedice a s afghánskými přáteli uvažujeme o jménech poprvé dosažených a dosud bezejmenných vrcholů. Došlo i na štít vysoký 5150 m v postranním hřebenu; dostal jméno Koh-i-Academia, Štít Akademie. Československá akademie věd má tedy kromě budovy prezidia na Národní třídě v Praze a pracovišť roztroušených po různých místech Čech a Moravy i „svou“ horu v dalekém afghánském Hindúkuši.

Zhoršení počasí nedalo na sebe dlouho čekat. Hned následující den začíná bez slunce a syrový vzduch je plný vlhkosti. Přesto se chystáme k výstupu do sedla Anušáh po stopách skupiny, která tuto trasu absolvovala v minulých dnech. Mne tam táhne především jeden nález. Vysoko na ledovci, pod ledovými srázy Trapézového štítu, našli zbytky velkého ptáka a nechali je

tam ležet. Napadne-li nový sníh, pohřbí je, a tak zmizí přímý důkaz o zalétávání ptáků do nejvyšších částí hindúkušských dolin. Včera na Štítu Akademie v 5000 metrové výšce jsem objevil útes bíle postříkaný od výmětů nějakého dravce. V pevných zbytcích trusu jsem našel kostičky a trochu srsti drobných savců, nejspíše z rodu *Alticola*. Nejbližší místo, kde by tito drobní savci mohli žít, je několik kilometrů vzdálená oáza života, ležící mezi základním táborem a táborem Trapéz. Má nález ptačích zbytků vysoko na ledovci něco společného s těmito stopami?

Počasí se rychle zhoršuje. Dostihujeme sedlo Anušáh s prvními náporů vichru, který nás oslepuje sněhovou metelící. Téměř vodorovně proti nám letí hustě padající sníh. Připomíná to rychlou jízdu autem, kdy sněhové vločky také zdánlivě horizontálně útočí na přední sklo. Vzdáváme se pokusu opakovat výstup na štít Anušáh a spouštíme se ze sedla, do míst, kde snad budeme trochu chráněni.

Přitisknutí ke skalní stěně přečkali jsme útok sněhu a vichru. Vyjasnilo se, vítr se utišíl. Mirek Wolf a Ekram pokračují v sestupu, Vláška Šedivý se vrací se mnou. Do tmy zbývá ještě právě tolik času, abychom se znovu mohli pokusit o výstup. Po vlastních stopách, většinou však již zavátých, vracíme se do sedla a hřebenem postupujeme k vrcholu štítu. Mnohametrové převěje vroubí hřeben jsou jako visuté mosty a balkóny, které mohou ovšem kdykoliv zradit. Vše je bílé, nelze rozeznat, kde končí obloha, a začínají hory. Pouze nade mnou se pohybuje tmavá skvrna, s níž mne spojuje pavučina lana. Pojednou se tmavý bod přestane pohybovat, zvětšuje se, nabývá obrysu Vlášky, který mne pozorně sleduje a jistí na vrcholku štítu Anušák.

V podvečer se vyčasilo, na zpáteční cestě jsme zachytili i řetízek stop našich předchůdců a našli i napolo mumifikované, napůl zničené tělo ptáka. Spolehlivě lze však zjistit, že to jsou zbytky volavky popelavé. Je to překvapivý nález. Svědectví o velké síle tažného pudu, který vede ptáky vpřed i do těch nejnehostinějších částí naší

Země. Jde o pozůstatky volavky, jež nestačila se svými silami tempu ostatních a vysílením klesla na ledovec, který ji zahubil? Nebo se jí nedostávalo síly k tomu, aby přeletěla ještě několik kilometrů do sedla Anušáh, kde se ostatním podařilo uniknout z této gigantické pasti nastražené ledovými velikány?

Šedý pták, který brouzdá v rákosí i kolem našich rybníků, změřil své síly s velikostí ledového štítu – a podlehl. Jak se povede nám, kteří jsme tady koneckonců také jen troufalými vetřelci, až změříme naše síly s horami? Na místě, kde zahynula volavka, našel Trapézový štít – dominanta celé doliny – své definitivní jméno. Název, který v domácím jazyku zní Uparisina a do češtiny lze převést větou: „Kam nedoletí pták...“ Jméno, které se již vžilo v literatuře jako zeměpisný pojem. Myšlenka, kterou použili k označení expedičního filmu filmoví pracovníci. Námět, který výrazně zpracoval ve své poetické knize fotografií Vilém Heckel. Volavka, která se spolu s ostatním materiálem dostala do sbírek Národního muzea v Praze, se tak stala symbolem snahy